

PIEŚNI KOŚCIELNE ZWIĄZANE Z ROKIEM LITURGICZNYM ŚPIEWANE NA WARMII NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Treść: Wstęp. — I. Pieśni adwentowe. — II. Kolędy. — III. Pieśni wielkopostne. — IV. Śpiewy wielkanocne. — V. Pieśni na Wniebowstąpienie. — VI. Pieśni na Zielone Świątki. — VII. Pieśni na Boże Ciało. — VIII. Pieśni do Najświętszego Serca Jezusowego. — IX. Pieśni do Pana Jezusa. — X. Pieśni na poświęcenie kościoła. — XI. Pieśni na św. Marka i dni krzyżowe. Zakończenie. — Zusammenfassung.

WSTĘP

Celem niniejszego opracowania jest poszerzenie wiedzy o repertuarze pieśni związanych ze świętami roku liturgicznego drukowanych w śpiewnikach warmińskich w języku polskim. Śpiewy są omówione według następujących po sobie okresach liturgicznych. W II. połowie XIX i na początku XX w. na Warmii funkcjonowało wiele drukowanych śpiewników. Utrwały one i wprowadzały pewien religijny repertuar pieśniowy. Podstawą źródłową pracy są drukowane zbiory pieśni bez nut i jedno opracowanie organowe¹. Przy porównaniach w pracy niekiedy odwoływano się do ówczesnych polskich² i niemieckich³ śpiewników.

¹ Katolicki Kanconal czyli Zbiór pieśni kościelnych na cały rok wybranych z ksiąg przez cenzurę duchowną aprobowanych. Wydanie dla Warmii. Zestawił X. W. B a r c z e w s k i, Winterberg (1898).

Wybór pieśni nocący tajemnicę Chrystusa Pana i Najszywszy Matki Jego i niektórych świętych opiekow głoszący. Olsztyn i Olsztynek 1858.

Zbiór pieśni nabożnych dla wygody pobożnych katolików, za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej. Wydanie drugie, poprawione i pomnożone, Sztum 1866.

Zbiór pieśni nabożnych dla wygody pobożnych katolików, ułożony za rozkazem najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Warmińskiego. Wydanie trzecie, poprawione i pomnożone, Brunsberga 1885.

Zbiór pieśni nabożnych śpiewnik Dyecezyi Warmińskiej. Ułożony za rozkazem najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Warmińskiego. Wydanie czwarte z dodatkiem modlitw, Brunsberga 1900.

Zbiór pieśni i modlitw dla Dyecezyi Warmińskiej Za rozporządzeniem Najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Augustyna. Wydanie piąte, Brunsberga 1914.

Zbiór pieśni i modlitw dla Dyecezyi Warmińskiej Za rozporządzeniem Najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Augustyna. Wydanie szóste, Brunsberga 1922.

Melodye do Zbioru ułożone do grania na organach do śpiewnika kościelnego Dyecezyi Warmińskiej harmonizował Józef Klatt organista w Giętrzwaldzie, Olsztyn 1924.

² Melodye do Zbioru pieśni nabożnych katolickich dla użytku kościelnego. Ułożone do grania na organach i śpiewania na cztery głosy przez Józefa Mazurowskiego, Lipsk 1871.

Szczeble do nieba czyli zbiór pieśni z melodyami w Kościele Rzymsko-Katolickim od

I. PIEŚNI ADWENTOWE

Warmiński repertuar pieśni adwentowych był skromny. W sumie śpiewniki drukowane dla wiernych diecezji warmińskiej zawierały 12 pieśni. Zamieszczamy w tabelce wykaz tych pieśni z ilością zwrotek⁴.

Incipity pieśni	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914	KKB 1898
<i>Archanioł Boży Gabryel</i>	–	11	–	11	11
<i>Boże wieczny, Boże żywy</i>	9	9	9	9	9
<i>Głos wdzięczny z nieba</i>	18	18	–	–	–
<i>Gwiazdo morza głębokiego</i>	7	–	–	–	–
<i>Hejnal wszyscy zaśpiewajmy</i>	13	–	–	–	–
<i>Oto Pan Bóg przyjdzie</i>	1+1	1	1	1+1	1
<i>Po upadku człowieka</i>	9	11	9	11	9
<i>Spuście nam na ziemskie niwy</i>	6	6	6	6	6
<i>Spuść Ojczy sprawiedliwego</i>	5	–	–	–	–
<i>Urząd zbawienia ludzkiego</i>	–	10	–	–	–
<i>Zawitaj ranna Jutrzenko</i>	8	8	-8	-8	8
<i>Zdrowaś bądź Marya</i>	12	12	12	12	12

Z powyższej tabelki widzimy, że w śpiewnikach drukowanych dla diecezji warmińskiej było pięć pieśni najbardziej popularnych: *Boże wieczny, Boże żywy*, *Spuście nam na ziemskie niwy*, *Zawitaj ranna Jutrzenko*, *Zdrowaś bądź Marya*, *niebieska lilia*. Pieśń *Po upadku człowieka grzesznego* w śpiewnikach Z. II, s. 6, Z. IV, s. 4 oraz KKB, s. 25 miała 9 zwrotek, natomiast Z. III, s. 7, Z. V, s. 4, Z. VI, s. 4 podawały 11 zwrotek.

najdawniejszych czasów używanych, uskutecznił przez Teofila Klonowskiego, nauczyciela przy Królewskim Katolickim Nauczycielskim Seminarium w Poznaniu, T. 1–2, Poznań 1867.

Śpiewnik zawierający pieśni kościelne z melodyami dla użytku młodzieży szkolnej przez X. J. Siedleckiego zebrany. Wydanie siódme poprawione, Kraków 1918.

¹ Gesangbuch für das Bisthum Ermland, Braunsberg 1855.

Gesang- und Gebetbuch für das Bistum Ermland. Neu herausgegeben auf Anordnung des Hochwürdigsten Herrn Bischofs Andreas. Stereotyp-Ausgabe, Brunsberg 1908.

Katholisches Gesang-Buch für das Bisthum Ermland, Aufl. 3. Braunsberg 1886.

Orgelbegleitung zu dem katholischen Gesangbuche für das Bisthum Ermland bearbeitet von Franz C o m m e r, Braunsberg 1877.

Orgelbegleitung zu dem katholischen Gesangbuche für das Bisthum Ermland von Franz Commer. Neu bearbeitet von Paul B u h l, Braunsberg 1909.

⁴ W tabelce liczby oznaczają ilość zwrotek pieśni w danym śpiewniku.

Różnice są w uporządkowaniu pieśni do odpowiednich działów. Śpiewniki Z. IV, Z. V, Z. VI oraz MJK zaliczają pieśń *Zawitaj ranna Jutrzenko* do działu pieśni maryjnych. Natomiast autor śpiewnika Z. II oprócz powyższej do działu pieśni adwentowych zaliczył dwie pieśni maryjne: *Kto chce Pannie Maryi służyć* i *O Gospodzie uwielbiona*. Śpiew *Oto Pan Bóg przyjdzie* podawany jest w języku łacińskim w Z. II, Z. V, Z. VI, MJK, natomiast Z. III, i Z. IV podają tylko polskie tłumaczenie.

Znany nam śpiewnik OSH z 1858 nie zawiera pieśni adwentowych.

Na uwagę zasługuje fakt, że Józef Klatt w MJK umieścił organowe opracowanie tylko 7 pieśni: *Archanioł Boży Gabryel* (s. 2), *Boże wieczny, Boże żywy* (s. 1), *Oto Pan Bóg przyjdzie* (s. 3), *Po upadku człowieka* (s. 2), *Spuście nam na ziemskie niwy* (s. 1), *Zawitaj ranna Jutrzenko* (s. 60), *Zdrowaś bądź Marya* (s. 2).

II. KOLĘDY

W porównaniu z pieśniami adwentowymi repertuar pieśni na Boże Narodzenie jest bogatszy. W sumie śpiewniki drukowane dla wiernych diecezji warmińskiej zawierają 33 kolędy. Zamieszczamy w tabelce wykaz kolęd podając też ilość zwrotek.

W śpiewnikach warmińskich wyszczególnione są pieśni związane ze świętami okresu Bożego Narodzenia:

Tylko dwie kolędy są we wszystkich opracowywanych przez nas śpiewnikach: *W żłobie leży, któż pobieży* mając zawsze 8 zwrotek i *Anioł pasterzom mówił*, gdzie Z. II, s. 125 i KKB, s. 29 podają 7 zwrotek, a pozostałe śpiewniki 6.

Kolęda *W żłobie leży* na Warmii była znana w dwóch wersjach melodyjnych. Józef Klatt podał je w MJK, s. 4.

Na uwagę zasługuje kolęda *Witaj Jezu ukochany*, która była znana we wszystkich śpiewnikach za wyjątkiem Z. IV. Ilość zwrotek tej pieśni ulegała zmianom od 16 do 6.

Pieśń *Figurowana różdżka zielona* prawdopodobnie została spopularyzowana na Warmii przez ks. W. Barczewskiego, gdyż była w repertuarze KKB, s. 46, Z. V, s. 19, Z. VI, s. 19 oraz MJK, s. 10.

Przy omawianiu kolęd warmińskich należy zauważyć dużą różnorodność melodii. J. Klatt najwyraźniej miał trudności z podaniem prawidłowej melodii skoro zamieścił do druku 5 kolęd w podwójnej wersji: *W żłobie leży, któż pobieży* wyżej już omówioną, *Narodził się Jezus Chrystus, bądźmy weseli*, MJK, s. 7, *A wczoraj z wieczora z niebieskiego dwora* MJK, s. 8, *Pasterze mili coście widzieli?* MJK, s. 9, oraz *Nowy Rok bieży, w jasełkach leży* MJK, s. 12.

KKB zawierał 18 pieśni na okres Bożego Narodzenia. Ponieważ znany nam egzemplarz jest niekompletny, nie możemy ustalić trzech pieśni, jakie tam mogły być. Przypuszczalnie dotyczyły one tematu końca lub początku roku. Na pewno nie były to pieśni związane ze świętem Trzech Króli. Kolęda *A wczoraj z wieczora* w KKB mogła również posiadać 15 zwrotek, tak jak w innych śpiewnikach warmińskich. Z braku kartki w dostępnym nam śpiewniku możemy na pewno mówić tylko o 8 zwrotekach.

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914	KKB 1898
<i>Ach czemuś mój Jezu</i>	–	–	5	–	–	–
<i>Ach ubogi żłobie</i>	–	–	7	7	7	–
<i>Ach witajże, pożądana Perlo</i>	–	–	6	–	3	–
<i>A czemuż mój Jezu tak ubogo</i>	–	5	–	–	–	–
<i>A cóż z tą dzieciną</i>	10	–	–	–	–	–
<i>Anioł pasterzom mówił</i>	6	7	6	6	6	7
<i>A wczoraj z wieczora</i>	–	15	15	15	15	8
<i>Bóg się rodzi, gwiazda wschodzi</i>	–	–	10	10	10	–
<i>Bóg się rodzi, moc truchleje</i>	–	–	5	5	5	5
<i>Bóg się z Panny narodził</i>	–	–	–	–	7	–
<i>Cieszymy się i pod niebiosy</i>	–	–	6	6	6	6
<i>Chwała bądź Tobie Jezusie</i>	–	–	–	–	1	–
<i>Dzień ten nam sam Pan Bóg sprawił</i>	–	–	4	–	4	–
<i>Gdy się Chrystus rodzi</i>	–	–	7	7	7	7
<i>Hej w dzień narodzenia Syna</i>	8	3	–	–	–	–
<i>Już pochwalmy Króla tego</i>	–	3	3	–	–	3
<i>Któż o tej dobie płacze w żłobie</i>	–	10	–	–	–	–
<i>Lulajże Jezuniu moja perelko</i>	10	–	–	–	–	–
<i>Na Boże narodzenie</i>	–	4	5	5	5	–
<i>Narodził się Jezus Chrystus</i>	–	–	5	5	5	5
<i>Niepójte dary dla nas daje</i>	–	6	6	6	6	6
<i>Noc nadeszła nam pożądana</i>	–	–	7	7	7	–
<i>Nuże my, chrześcijanie!</i>	–	7	–	–	–	–
<i>Pasterze mili, coście widzieli</i>	–	–	11	11	11	–
<i>Powiedzcie pasterze mili</i>	–	–	9	–	–	–
<i>Przy owej górze świecą się zorze</i>	–	8	–	–	–	–
<i>Rozkwitnęła się lilia</i>	–	11	11	–	7	–
<i>Śpiewajmy Panu z weselem</i>	–	–	–	–	2	–
<i>Witaj Jezu ukochany</i>	6	16	11	–	7	11

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914	KKB 1898
<i>W żłobie leży, któż pobieży</i>	8	8	8	8	8	8
<i>Zagrzmiała, runęła w Betlejem</i>	–	5	–	–	–	–
<i>Zawitaj, Jezuu z Panny narodzony</i>	–	10	5	–	–	–
<i>Z narodzenia Pana</i>	–	–	6	6	6	–

Pieśni związane ze świętami okresu Bożego Narodzenia

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914	KKB 1898
– na koniec roku						
<i>Nie tak bystro płynie rzeka</i>	–	9	9	9	–	–
– na Nowy Rok						
<i>Chwalmy Boga wcielonego</i>	–	–	12	12	–	–
<i>Dzieciątko się narodziło</i>	–	7	8	8	8	8
<i>Nowy rok bieży, w jasełkach leży</i>	–	–	10	10	9	10
– na dzień Św. Młodzianków						
<i>W dzień Bożego narodzenia</i>	–	9	9	9	9	–
<i>Witajcie, męczeńskie kwiatki</i>	–	–	5	–	–	–
– na święto Trzech Króli						
<i>Figurowana różdżka zielona</i>	–	–	–	–	5	5
<i>Mesyasz przyszedł na świat</i>	–	6	7	7	7	7

Trzy kolędy 10-zwrotkowe nie znalazły się w repertuarze śpiewników począwszy od Z. III. Tłumaczyć to można nieprzydatnością ich do liturgii. Były to: *A cóż z tą dzieciną będziemy czynili*, *Któż o tej dobie płacze w żłobie* i *Lulajże Jezuniu moja perelko*.

Najbogatszy repertuar kolęd ma Z. III. Jest ich w sumie 31 i są tematycznie uporządkowane. Zaznaczone są pieśni na Boże Narodzenie, na koniec i początek roku, na dzień Św. Młodzianków, na święto i po święcie Trzech Króli.

Najskromniejszy repertuar kolęd zawiera OŚH. Jest ich zaledwie 6 w dwóch różnych miejscach śpiewnika. Na stronach 33–35 są dwie popularne kolędy: *W żłobie leży, któż pobieży* i *Anioł pasterzom mówił*, a na stronach 119–123 są dalsze cztery zatytułowane jako *Pieśni o narodzeniu Pańskim*.

III. PIEŚNI WIELKOPOSTNE

W śpiewnikach warmińskich wydanych było 36 pieśni na okres Wielkiego Postu. Ogólnie określane były jako pieśni postne i o Męce Pańskiej, w tym wyodrębniano pieśń na Niedzielę Palmową i pieśni na Wielki Piątek. Niektóre z tych pieśni śpiewano również przy zmarłym. Na str. 161 podajemy tabelkę pieśni z uwzględnieniem ilości zwrotek w poszczególnych wydaniach.

Na podstawie porównania repertuaru znanych nam warmińskich śpiewników możemy wnioskować, że było 13 najbardziej popularnych pieśni wielkopostnych. Sześć z nich było we wszystkich omawianych przez nas drukach: *Ach mój Jezu, jak Ty kłęczysz* (7 zw.), *Jezu Chryste Panie miły*, której OŚH podaje 20 zwrotek, a pozostałe tylko 5, *Krzyżu święty nade wszystko* (16 zw.)⁵, *Ojcie Boże wszechmogący* — jedna z najdłuższych pieśni drukowanych na Warmii (52 dwuwersowe zw.), *Stała Matka boleściwa*, która jest polskim tłumaczeniem *Stabat mater dolorosa* oraz *Dobra noc, Głowo święta Jezusa mojego* śpiewana w Wielki Piątek przy Grobie Pańskim, a częściej śpiewana przy zmarłym (Z. III, s. 105 zalicza tę pieśń do modlitw o dobre skonanie), czy jako prośba na dobrą noc (OŚH, s. 113). Również pieśń *Jezu w Ogrójcu mdlejący* Z. III, s. 284, Z. IV, s. 234, Z. V, s. 226, Z. VI, s. 226, MJK, s. 129 umieszczają w dziale pieśni za zmarłych.

Podobnie podwójne zastosowanie miała pieśń *Witaj Matko uwielbiona*. W Z. II, s. 285 tę pieśń w wersji 14-zwrotkowej umieszczono w dziale pieśni maryjnych, natomiast w Z. III, s. 65, Z. IV, s. 80, Z. V, s. 55 i Z. VI, s. 55 zaliczona jest do pieśni wielkopostnych. W ostatnich dwóch wydaniach ograniczono jej tekst z 40 do 6 zwrotek.

Z pozostałych pieśni popularnych na Warmii znana była 14-zwrotkowa pieśń *Już Cię żegnam, najmilszy Synu*, ograniczona w Z. VI, s. 53 do 4 zwrotek i nie uwzględniona przez ks. Barczewskiego w KKB. Podobnie w KKB nie uwzględniona została znana pieśń 27-zwrotkowa, wykonywana w Wielki Piątek *Placźcie Anieli, placźcie duchy*, ograniczona w Z. V, s. 58 i Z. VI, s. 58 do 19 zwrotek.

Wszystkie śpiewniki, a więc OŚH, s. 51, Z. II, s. 171, Z. III, s. 49, Z. V, s. 42, Z. VI, s. 42 (za wyjątkiem IV wyd.), oraz KKB, s. 54 podają pieśń *Rozmyślajmy dziś wierni chrześcijanie* (13 zw.). MJK podaje melodię na s. 19.

Często była drukowana pieśń *Zawitaj ukrzyżowany Jezu Chryste, przez Twe rany królu na niebie* (11 lub 12 zw.) i krótsza wersja 5-zwrotkowa *Zawitaj ukrzyżowany Jezu Chryste, przez Twe rany prosimy Ciebie* śpiewana na tę samą melodię. We wszystkich wydaniach Z. II–VI były podawane równocześnie obydwie wersje.

Pieśń *Wspominajmy Boże słowa* (15 zw.) drukowana we wszystkich wydaniach Z. II, s. 180, Z. III, s. 52, Z. IV, s. 66, Z. V, s. 44, Z. VI, s. 44 była śpiewana na melodię: *O duszo wszelka nabożna*, a ponadto posiadała własną melodię w MKJ, s. 19.

W czasie procesji w Niedzielę Palmową autorzy Zbioru pieśni nabożnych proponowali śpiew 16 zwrotek *Z nieba zesłany Syn Boga żywego*. Opuszczona ta pieśń w Z. V ponownie została wznowiona w Z. VI, s. 54.

⁵ Używany przez nas skrót „zw.” zawsze oznacza „zwrotki”.

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914 Z. VI 1922	KKB 1898
<i>Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz</i>	7	7	7	7	7	7
<i>Będąc przestraszony tak straszny widokiem</i>	11	–	11	–	–	–
<i>Człowiek drogę cnót porzucił</i>	–	–	9	–	–	–
<i>Daj nam Chryste wspomóżenie</i>	15	15	–	–	–	–
<i>Jezu Chryste Panie miły</i>	20	5	5	5	5	5
<i>Jezu w Ogrójcu mdlejący</i>	–	11	11	10	11	–
<i>Jezus Chrystus życie zakończył</i>	–	5	–	–	–	–
<i>Już Cię żegnam, najmilszy Synu</i>	14	14	14	14	14 4	–
<i>Już Cię żegnam, najmilsza Matko</i>	–	–	13	13	–	–
<i>Już zdejmują martwe z krzyża Jezusowe ciało</i>	–	7	–	–	–	–
<i>Krzyżu święty nade wszystko</i>	16	16	16	16	16	16
<i>Kto jest ten, ach! niepoznany</i>	–	7	–	–	–	–
<i>Lament serdeczny zawsze trwa</i>	8	8	8	8	8	–
<i>Niech wszystkich wiernych oczy</i>	–	6	–	–	–	–
<i>O duszo wszelka nabożna</i>	10	10	10	10	10	10
<i>O jak srodze jest rozpięty</i>	6	3	3	3	3	–
<i>Ojcie Boże wszechmogący</i>	52	52	52	52	52	52
<i>Ogrodzie oliwny, widok w tobie dziwny</i>	–	39	39	39	4	–
<i>Posypmy głowy popiołem</i>	–	–	6	–	–	–
<i>Rozmyślajmy dziś wierni chrześcijanie</i>	13	13	13	–	13	13
<i>Stała Matka boleściwa</i>	19	20	20	20	20	20
<i>Uważ, pobożny człowiecze u siebie</i>	–	–	29	29	29	–
<i>Wisi na krzyżu Pan, stwórca nieba</i>	7	7	7	7	7	7
<i>Witaj Matko uwielbiona</i>	–	14	40	40	6	–

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914 Z. VI 1922	KKB 1898
<i>Wspominamy Boże słowa</i>	–	15	15	15	15	–
<i>Zawitaj ukrzyżowany Jezu Chryste, przez Twe rany królu na niebie</i>	–	12	11	11	11	12
<i>Zawitaj ukrzyżowany Jezu Chryste, przez Twe rany prosimy Ciebie</i>	–	5	5	5	5	–
– na Niedzielę Palmową						
<i>Z nieba zesłany Syn Boga żywego</i>	–	16	16	16	– 16	–
– na Wielki Piątek						
<i>Choraławki króla wiecznego</i>	–	7	7	7	7	–
<i>Dobra noc, Głowo święta Jezusa mojego</i>	11	11	9	9	9	9
<i>Ludu, mój ludu, cóżem ci uczynił</i>	–	–	12	–	12	11
<i>Oto Jezus umiera, uważaj grzeszniku</i>	–	7	7	7	7	7
<i>Plączcie Anieli, plączcie duchy</i>	27	27	27	27	19	–
<i>Ty, któryś gorzko na krzyżu umierał</i>	–	5	5	5	–	–
<i>Wisi na krzyżu, Twój Zbawiciel</i>	7	–	–	–	–	–
<i>Zbliżam się k'Tobie Jezu</i>	–	5	5	–	–	–

Cztery pieśni drukowano tylko raz, a więc były one charakterystyczne dla jednego śpiewnika. Były to: w OŚH, s. 124: *Wisi na krzyżu, Twój Zbawiciel*, w Z. II, s. 201: *Już Chrystus życie zakończył* oraz *Już zdejmują martwe z krzyża Jezusowe ciało* (s. 200) i w Z. III: *Człowiek drogę cnót porzucił* (s. 36) i *Posypmy głowy popiołem* (s. 36).

Najwięcej pieśni wielkopostnych zawierał Z. III (30) oraz Z. II (28), a najmniej KKB (tylko 12).

Dokonując ogólnej charakterystyki pieśni wielkopostnych trzeba podkreślić ich dużą objętość (dochodzącą nawet do 52 zwrotek) przy opowiadaniu Męki Pańskiej.

IV. PIEŚNI WIELKANOCNE

Uroczystość Zmartwychwstania Pańskiego jest centralnym świętem roku kościelnego⁶. Znalazło to swój wyraz także w śpiewach. Wszystkie omawiane przez nas śpiewniki warmińskie zawierały pieśni o Zmartwychwstaniu.

W sumie w śpiewnikach warmińskich było 16 pieśni na święta Wielkanocne. Wśród nich najbardziej znana była pieśń *Przez Twoje święte Zmartwychpowstanie*. Nie tylko była śpiewana na Wielkanoc, lecz także przy świętach Wniebowstąpienia Pańskiego i Zesłania Ducha Świętego. Mówią o tym przypisy w śpiewnikach za wyjątkiem OŚH.

Trzy dalsze pieśni były znane we wszystkich warmińskich drukach: *Chrystus zmartwychwstan jest, Wesoly nam dzień dziś nastal* oraz *Wstal Pan Chrystus z martwych ninie* (8 zw.). Zawsze były w tej samej wersji. Drobnym wyjątkiem stanowi 7 zwrotek pieśni *Wstal Pan Chrystus z martwych ninie* w OŚH, s. 61.

Do śpiewów charakterystycznych dla Zbioru pieśni nabożnych należy zaliczyć *Gdy król chwaly, Chrystus*, który jest we wszystkich jego wydaniach Z. II, s. 209, Z. III, s. 107, Z. IV, s. 94, Z. V, s. 63, Z. VI, s. 63. Jest to tłumaczenie (również zamieszczonego w zbiorze) łacińskiego śpiewu *Cum Rex gloriae Christus*. MJK podaje melodię tylko do tekstu łacińskiego (s. 25).

Drugim śpiewem znajdującym się wyłącznie we wszystkich wydaniach Zbioru pieśni nabożnych (Z. II, s. 213, Z. III, s. 11, Z. IV, s. 97, Z. V, s. 67, Z. VI, s. 67) jest pochodząca od łacińskiej sekwencji *Victimae paschali laudes* pieśń 7-zwrotkowa *Ofiarujemy chwałę w wierze*, mająca swoją melodię w MJK, s. 29.

Najbogatszy repertuar pieśni wielkanocnych był w Z. II. Zawierał on 15 pieśni, a więc prawie wszystkie znane w pozostałych śpiewnikach. Jedynym wyjątkiem była pieśń z OŚH, s. 60 *Wesoly nam dzień dziś nastal, gdy Pan Chrystus*.

Najmniej pieśni na Zmartwychwstanie miał KKB. Repertuar jego ograniczony był tylko do pięciu najbardziej znanych pieśni wielkanocnych. Cztery z nich podawały wszystkie śpiewniki, natomiast pieśń *Alleluja! Jezus żyje!* była pominięta tylko w OŚH.

Przy pieśni *Wysławiamy Chrysta Pana* Z. II (s. 213) podał o niej uwagę, że pochodzi z łacińskiego *Collaudemus*. Nie była to jednak zbyt znana pieśń, skoro w Z. IV z niej zrezygnowano, a przywrócona w Z. V, s. 66 w całości (17 zw.), w następnym wydaniu Z. VI, s. 66 została ograniczona do 8 zwrotek.

Ponieważ liturgia rezurekcyjna zawierała śpiewy po łacinie, należy nadmienić, że na Rezurekację śpiewano *Gloria tibi Trinitas* według rytuału warmińskiego lub „kancyonału”, a w czasie trzykrotnej procesji *Cum Rex gloriae* i pieśń *Wesoly nam dzień dziś nastal*. Po procesji, gdy celebrans brał krzyż ozdobiony w czerwoną stulę intonował według Rytuału warmińskiego X. biskupa Szembeka: *Christus surrexit*. Wykonywane były dwie zwrotki, przeplatane po niemiecku i po polsku pieśnią *Chrystus zmartwychwstan jest*⁷.

Podsumowując repertuar wielkanocny można wskazać na 4 pieśni najczęściej śpiewane: *Chrystus zmartwychwstan jest*, *Przez Twoje święte Zmartwychpowstanie*,

⁶ T. Sińka, *Zarys liturgiki*, Gościkowo – Paradyż 1985, s. 109.

⁷ MJK, s. 24.

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914 Z. VI 1922	KKB 1898
<i>Alleluja! Jezus żyje!</i>	–	7	7	7	7	7
<i>Chrystus Pan Zmartwychwstał</i>	5	5	5	–	–	–
<i>Chrystus zmartwychwstał jest</i>	9	9	99	9	9	9
<i>Dnia tego świątecznego</i>	3	3	–	–	–	–
<i>Dni wesole nam nastaly</i>	–	14	–	–	–	–
<i>Dziś nam nastal dzień ozdoby</i>	–	14	–	–	–	–
<i>Gdy król chwały, Chrystus</i>	–	2	2	2	2	–
<i>Jezus przeszedł smutne drogi</i>	–	4	4	–	4	–
<i>Książę życia tryumfuje</i>	–	19	–	–	–	–
<i>Nie zna śmierci Pan żywota</i>	–	6	6	–	–	–
<i>Ofiarujmy chwałę w wierze</i>	–	7	7	7	7	–
<i>Przez Twoje święte Zmartwychpowstanie</i>	1	1	1	1	1	1
<i>Wesoły nam dzień dziś nastal, którego</i>	17	17	17	17	17	17
<i>Wesoły nam dzień dziś nastal, gdy Pan</i>	3	–	–	–	–	–
<i>Wstał Pan Chrystus z martwych</i>	7	8	8	8	8	8
<i>Wysławiajmy Chrysta Pana</i>	–	17	17	–	17 8	–

Wesoły nam dzień dziś nastal, Wstał Pan Chrystus z martwych ninie. Do nich też podał melodie J. Klatt w MJK, s. 27–29.

Ponad to w MJK, s. 28–29 podane są melodie do 4 pieśni, których nie zamieszczają OŚH *Alleluja! Jezus żyje!* oraz OŚH i KKB *Ofiarujmy chwałę w wierze, Jezus przeszedł smutne drogi, Wysławiajmy Chrysta Pana.*

V. PIEŚNI NA WNIEBOWSTĄPIENIE

Spośród 5 pieśni na Wniebowstąpienie zdaje się, że najczęściej była wykonywana pieśń: *Przez Twoje święte Wniebowstąpienie.* Przemawiają za tym następujące fakty: jest ona wersją powszechnie znanej pieśni wielkanocnej: *Przez*

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914	KKB 1898
<i>Cieszcie się nieba, Jezus do was wchodzi</i>	9	–	–	–	–	–
<i>Cieszymy się żywy Panie</i>	–	12	–	–	–	–
<i>Pan Jezus w niebo wstępuje</i>	–	–	19	–	–	+
<i>Przez Twoje święte Wniebowstąpienie</i>	–	u	u	u	u	u
<i>Wesołe dziś jest wspomnienie</i>	–	–	13	13	13	4

Twoje święte Zmartwychpowstanie, a więc ma tę samą melodię i te same słowa poza różnym incipitem. Wszystkie śpiewniki (Z. II, s. 208, Z. III, s. 106, Z. IV, s. 93, Z. V i Z. VI, s. 63, MJK, s. 27 oraz KKB, s. 68) podawały uwagę o trzech możliwościach śpiewania tej pieśni na Wielkanoc, na Wniebowstąpienie i Zielone Świątki. Tylko do tej pieśni jest melodia w MJK, s. 27.

W teście uwadze Z. II, Z. III, Z. IV proponują również śpiew zaczynający się incipitem *Wierzmy, iż Pan Chrystus w niebo wstąpił*. Jednak omawiane przez nas warmińskie śpiewniki nie zawierają tej pieśni. A śpiewnik OŚH również nie miał w swym repertuarze pieśni *Przez Twoje święte Wniebowstąpienie*.

Drugą pod względem popularności była pieśń: *Wesołe dziś jest wspomnienie* śpiewana na melodię: *Wesoły nam dzień dziś nastal*. Została wprowadzona do repertuaru Z. III, s. 122 ze śpiewnika ks. Mazurowskiego. W Z. IV, s. 107 ograniczono ilość jej zwrotek z 13 do 4, aby przywrócić, również pochodzącą ze śpiewnika ks. Mazurowskiego pieśń: *Pan Jezus w niebo wstępuje*. Ta pieśń, podobnie jak poprzednia, była śpiewana na melodię pieśni wielkanocnej: *Wesoły nam dzień dziś nastal*.

Na wzmiankę zasługuje pieśń z Z. II *Cieszymy się żywy Panie*, która została wyparta z repertuaru warmińskich śpiewników przez pieśń pelplińskie.

W OŚH *Cieszcie się nieba, Jezus do was wchodzi* zawiera w praktyce tylko 8 i pół zwrotki. W wydaniu wkradł się poważny błąd drukarski. W siódmej zwrotce zostały opuszczone dwa wiersze.

VI. PIEŚNI NA ZIELONE ŚWIĄTKI

Zielone Świąta są uroczystością wielkanocną — kończą ten okres. W śpiewnikach kościelnych niektóre pieśni do Ducha Świętego były śpiewane na melodie wielkanocne (podobnie jak pieśni na Wniebowstąpienie). Zamieszczając wykaz śpiewów na Zielone Świątki stwierdzamy całkowity brak pieśni do Ducha Świętego w OŚH.

Tabela z wykazem śpiewów na Zielone Świąta:

Incipity pieśni	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914	KKB 1898
<i>Pan Chrystus dnia świątecznego</i>	4	4	4	4	–
<i>Prośmy dziś Świętego Ducha</i>	2	2	2	–	–
<i>Przez Twoje święte Ducha zesłanie</i>	u	u	u	u	u
<i>Przybądź do nas Gościu wzięty</i>	–	6	6	6	–
<i>Przybądź Duchu Stworzycielu</i>	7	7	7	7	7
<i>Zstap Duchu Przenajświętszy</i>	5	4	–	–	–

Oprócz pieśni *Przez Twoje święte Ducha zesłanie*, będącej wersją wielkanocnej pieśni *Przez Twoje święte Zmartwychpowstanie* najbardziej znaną była 7-zwrotkowa pieśń: *Przybądź Duchu Stworzycielu*. Jest ona polskim tłumaczeniem *Veni Creator Spiritus*. Łaciński tekst podają: Z. III–VI. MJK ma trzy melodie: jedną do tekstu łacińskiego i dwie do słów polskich. Na te dwie melodie Klatt proponował śpiewać także pieśni: *Pan Chrystus dnia świątecznego* i *Przybądź do nas Gościu wzięty* (s. 30–31).

Pieśń *Prośmy dziś Świętego Ducha* w Z. II, s. 7 była zaliczona jako pieśń mszalna po Ewangelii, zaś w Z. III, s. 127 i Z. IV, s. 112 była traktowana jako pieśń na Zielone Świąta.

Najbogatszy repertuar pieśni do Ducha Świętego miał Z. III. Zawierał 6 pieśni i uwagę przy pieśni *Przez Twoje święte Zmartwychpowstanie* o możliwości śpiewania także pieśni: *Wierzymy, iż Pan Chrystus Ducha zesłał*, chociaż już dalszych słów nie podał (podobnie tylko wymieniają incipit Z. II i Z. IV).

Najskromniejsze propozycje miał KKB, s. 68, który ograniczył się do dwóch — *Przez Twoje święte Ducha zesłanie* oraz polskiego tekstu *Przybądź Duchu Stworzycielu*.

VII. PIEŚNI NA UROCZYŚĆ TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ

Łaciński hymn *Te Deum Laudamus* w Z. II, s. 92 został zaliczony do suplikacji, natomiast w pozostałych śpiewnikach warmińskich do pieśni na uroczystość Trójcy Przenajświętszej. W języku liturgicznym, a więc łacińskim podawały tekst kolejne wydania Zbioru pieśni nabożnych II–VI oraz MJK. Oprócz tego śpiewniki zawierały polskie tłumaczenia. Znane były trzy różne tłumaczenia. Najstarsze w Z. II było takie samo, jak w OŚH⁸. Od 1885 r. do repertuaru warmińskiego wprowadzono za śpiewnikiem pelplińskim dwa nowe tłumaczenia: *Ciebie Boże chwalamy: Ciebie Panem wyznawamy*, które mogło być śpiewane na melodię

⁸ OŚH, s. 32; polski tekst poprzedzony jest tytułem „Hymn świętego Augustyna”.

Wykaz pieśni z ilością zwrotek w śpiewnikach warmińskich

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914 Z. VI 1922	KKB 1898
<i>Ciebie Boże chwalimy; Ciebie Panem wyznawamy</i>	–	–	+	+	+	–
<i>Ciebie Boże chwalimy, Ciebie Stwórcę</i>	–	–	9	9	9	–
<i>Ciebie Boże chwalimy, Panie wielki</i>	9	9	–	–	–	–
<i>Jeden w naturze, w osobach troisty</i>	–	9	9	9	9	–
<i>Po całym świecie niechaj chwala będzie</i>	–	6	6	6	6	–
<i>Trójca Bóg Ojciec</i>	22	22	22	–	–	22
<i>Trzy osoby cześć mają</i>	–	5	–	–	–	–

oryginalną oraz 9-zwrotkową pieśń *Ciebie Boże chwalimy, Ciebie Stwórcę*. Obie melodie zharmonizował Klatt w swoim śpiewniku MJK, s. 31–36, jednak różnią się nieco od wersji pelplińskiej.

Pieśń *Trójca Bóg Ojciec, Bóg Syn, Bóg Duch Święty* określano jako pieśń katechizmową. Znana była we wszystkich znanych nam śpiewnikach drukowanych dla Warmiaków w 2 poł. XIX wieku. Podawana była zawsze cała (22 zw.). W swoim repertuarze miały ją: OŚH, s. 3, Z. II, s. 226, Z. III, s. 128, KKB, s. 164. Świadczy to o dużej popularności tej pieśni w owym czasie. Od 1900 r. nie ma jej jednak w dalszych wydaniach warmińskich. Była wykonywana na różne melodie, o czym świadczą odnośniki przy incipitach pieśni. W śpiewniku ks. Mazurowskiego pieśń miała własną melodię (nr 851), jak też mogła być śpiewana na melodię Mszy VIII *Nieogarniony całym światem Boże* (s. 20) lub na melodię pieśni *Kto się w opiekę poda Panu swemu* (nr 832).

Ze Z. II, s. 223 nie przyjęła się w dalszych wydaniach pieśń *Trzy osoby cześć mają*. W spisie treści tegoż zbioru jest wzmianka, że pieśń tę należy śpiewać na melodię ze śpiewnika Behrendta (T. I nr 75).

Dwie pieśni należały do stałego repertuaru Zbioru pieśni nabożnych: *Po całym świecie niechaj chwala będzie* mająca własną melodię w MJK (nr 73 s. 31) oraz *Jeden w naturze, w osobach troisty*, która była śpiewana na melodię innych pieśni: Z. II podaje melodię pieśni maryjnej *Ziemia ożyła, niebo triumf grało* (s. 263), Z. III odwołuje się do melodii z Drogi Krzyżowej *Boska dobroci, uderz w serce moje* (Plp nr 184, s. 120), podobnie na tę melodię nakazują śpiewać Z. IV, s. 114, Z. V, s. 74 i Z. VI, s. 74. J. Klatt w MJK, s. 31 proponuje jeszcze trzecią melodię dając odnośnik do maryjnej pieśni *Zawitaj Cóрко Ojca Przedwiecznego* (nr 110, s. 56).

VIII. PIEŚNI NA BOŻE CIAŁO

Śpiewniki warmińskie, podobnie jak inne ówczesne śpiewniki polskie pod ogólnym tytułem *Pieśni na Boże Ciało* podają pieśni eucharystyczne i czasem trudno wywnioskować, które z nich były wykonywane podczas procesji⁹.

Niezwykle bogata oprawa Uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa była związana z podkreśleniem i wyznaniem wiary w Najświętszy Sakrament. Miało to szczególne znaczenie w diecezji warmińskiej, gdzie również mieszkała ludność wyznania protestanckiego. W śpiewnikach drukowanych dla tej diecezji śpiewy eucharystyczne bardzo starannie dobierano, często podawano także w języku łacińskim¹⁰. W dziale pieśni eucharystycznych szczególnie miejsce miała uroczystość Bożego Ciała i czterdziestogodzinne nabożeństwo. Z. III (s. 143) bardzo dokładnie podaje porządek całej procesji na Boże Ciało.

Śpiewniki warmińskie posiadały w swoim repertuarze następujące śpiewy łacińskie:

We wszystkich śpiewnikach warmińskich znany był śpiew *Pange lingua gloriosi*. Tekst łaciński podały Z. II, s. 229, Z. III, s. 138, Z. IV, s. 119, Z. V, s. 79, Z. VI, s. 79, KKB, s. 72 oraz MJK s. 38. Końcową część od słów *Tantum ergo Sacramentum* (tylko) w tłumaczeniu polskim *Przed tak wielkim Sakramentem* podają OŚH (s. 31) oraz KKB (s. 73), a MJK ma osobną melodię (s. 39).

Drugim śpiewem najczęściej pojawiającym się w drukowanych śpiewnikach był *O Salutaris Hostia*. Tylko OSH nie ma tego śpiewu, natomiast Z. II, s. 228, Z. III, s. 137, Z. IV, s. 119, Z. V, s. 78, Z. VI, s. 78 i KKB, s. 72 podają zarówno tekst łaciński, jak i polski. MJK, s. 37 ma dwie różne melodie do słów łacińskich.

Śpiew *Obrońco nasz na nas wejrzyj* Z. III, s. 396 i Z. IV, s. 320 zaliczały do duplikacji o pokój. Również *Boże, który rządzisz wszystkim* w Z. II, s. 244, Z. III, s. 397 i Z. IV, s. 321 zaopatrzone zostały uwagą *O błogosławieństwo Króla i Kraju*. Obydwa śpiewy w Z. V, s. 97 i Z. VI, s. 97 należą do działu pieśni do Najświętszego Sakramentu i przeznaczone są do śpiewu „na błogosławieństwo”.

Wszystkie śpiewy łacińskie w Z. III mają odnośniki do niemieckiego śpiewnika z zaleceniem, by według melodii tam zawartych wykonywać śpiew w kościołach.

Kolejnym nabożeństwem związanym z kultem eucharystycznym było nabożeństwo 40-godzinne¹¹. Miało ono swoje śpiewy zalecane przez Zbiór pieśni nabożnych II–VI. Śpiewniki OŚH i KKB nie wyróżniają czterdziestogodzinne nabożeństwa. Występująca w OŚH, s. 7 *Boże kocham Cię całym sercem* określona jest

⁹ Z. Wit, Śpiew w liturgii na ziemiach polskich w XIX wieku, w: Studia z dziejów liturgii w Polsce, T. III, pr. zb. pod red. W. Szczyńska, Lublin 1980, s. 260–261.

¹⁰ Śpiewniki warmińskie zawierały łacińskie śpiewy, gdyż kościelne przepisy prawne wykluczały z uroczystej liturgii pieśni w języku narodowym. Zob. J. Piłkić, Dokumenty Stolicy Apostolskiej o muzyce w XIX wieku, w: Muzyka religijna w Polsce. Materiały i studia, red. M. Bogusławska, T. X, Warszawa 1988, s. 20.

¹¹ Przez nabożeństwo czterdziestogodzinne rozumie się wystawienie Najświętszego Sakramentu przez czterdzieści godzin. Miało ono dwie formy: błagalną dla uproszenia błogosławieństwa dla kraju i Kościoła oraz przebłagalną w ostatnie trzy dni przedpościa, tzn. w niedzielę Pięćdziesiątnicy oraz poniedziałek i wtorek przed Popielcem. Zob. A. Podleś, Dzieje czterdziestogodzinne nabożeństwa w Polsce, w: Studia z dziejów liturgii, jw., T. IV, Lublin 1982, s. 257, 267, 273.

Incipity pieśni	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914 Z. VI 1922	KKB 1898
<i>Defensor noster aspice</i> <i>Obrońco nasz, na nas wejrzyj</i>	–	+	–	+	–
<i>Deus, qui gubernas omnia</i> <i>Boże, który rządziśz wszystkim</i>	–	–	–	+	–
<i>Homo quidam fecit</i> <i>Człowiek, niektóry sprawił wieczerzę</i>	–	+	+	+	–
<i>Lauda Sion Salvatorem</i> <i>Chwał Syjonie Zbawiciela</i>	+	+	+	+	–
<i>Oramus Domine</i>	–	+	+	–	–
<i>O sacrum Convivium</i>	+	+	+	–	–
<i>O vere digna Hostia</i>	–	+	+	–	–
<i>O Salutaris Hostia</i> <i>O przenaświętsza Hostya!</i>	+	+	+	+	+
<i>Pange lingua gloriosi</i> <i>Sław języku chwalebnego</i>	+	+	+	+	+
<i>Panis angelicus</i>	–	+	+	–	–
<i>Rex Christe primogenite</i> <i>Chrystusie królu niebieski</i>	+	+	+	–	–
<i>Salvum fac</i> <i>Zbaw lud Twój Boże</i>	–	+	+	–	–

jako: *Pieśń zawierająca Akt miłości boskiej* i nie jest bezpośrednio zaliczona do nabożeństw eucharystycznych.

Pieśni na nabożeństwo 40-godzinne:

Pieśń 12-zwrotkowa *Nieskończona, najśliczniejsza Jezusa miłości* (Z. III, s. 155) oraz 6-zwrotkowa *Witaj Boże utajony* (Z. III, s. 152) od ukazania się w 1885 roku były przedrukowywane w następnych wydaniach Z. IV, s. 132–133, Z. V, s. 92–93, Z. VI, s. 92–93. Melodie tych pieśni są zamieszczone w MKJ, s. 47. Ponadto J. Klatt na nabożeństwo 40-godzinne dodał opracowanie pieśni *Jezusa ukrytego mam w Sakramencie czcić* MJK, s. 48 i pieśń *Do Komunii św. — U drzwi Twoich stoję, Panie*, MJK, s. 48.

Wśród pieśni eucharystycznych w śpiewnikach wyszczególniono także pieśni do Komunii św. i na błogosławieństwo.

Z powyższego wykazu widać, że najpopularniejszą pieśnią była 16-zwrotkowa pieśń *U drzwi Twoich stoję Panie* OSH, s. 29, Z. III, s. 156, Z. IV, s. 134. Połowę jej tekstu podawały Z. II, s. 236, Z. V, s. 94, Z. VI, s. 94 i KKB, s. 76.

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914	Z. VI 1922
<i>Boże kocham Cię całym sercem</i>	15	15	–	–	15	15
<i>Chwała cześć Bogu</i>	–	–	20	–	–	–
<i>Niechaj dziś zabrzmi tryumf</i>	–	–	7	–	–	–
<i>Niech Jezus Chrystus będzie pochwalony</i>	–	5	–	–	–	–
<i>Nieskończona, najśliczniejsza Jezu miłości</i>	–	–	12	12	12	12
<i>Witaj Boże utajony</i>	–	–	6	6	6	6
<i>W Sakramencie utajony</i>	–	3	–	–	–	–

Raz pojawiająca się w Z. II pieśń *Jezus kończąc swą wieczerzę* znana była na Warmii w wersji niemieckiej (też 5 zw.) *Dei des Abendmahles Schlusse*¹².

Z. II, s. 90 zalicza *Witam Cię, witam* do suplikacji, jako prośbę o pokój. Pozostałe śpiewy na błogosławieństwo *Chwała i dziękczynienie*, *Niechaj będzie pochwalony* i *Święty, święty, święty, niewymownie* na stałe weszły do repertuaru warmińskiego od 1885 roku.

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914 Z. VI 1922	KKB 1898
– do Komunii świętej						
<i>Jezus kończąc swą wieczerzę</i>	–	5	–	–	5	–
<i>Klaniam Ci się nabożnie, Boże utajony</i>	7	7	–	–	–	–
<i>Przy wieczerzy zakończeniu</i>	–	–	–	5	–	5
<i>Wesel się duszo wszelka</i>	–	5	5	–	–	–
<i>U drzwi Twoich stoję Panie</i>	16	8	16	16	8	8
<i>Usłysz Jezu prośby moje</i>	–	–	15	–	–	–
– na błogosławieństwo						
<i>Witam Cię, witam</i>	–	–	+	+	+	+
<i>Chwała i dziękczynienie</i>	–	–	+	+	+	+
<i>Niechaj będzie pochwalony</i>	–	–	+	+	+	+
<i>Święty, święty, święty, niewymownie</i>	–	–	+	+	+	+

¹² Gesangbuch für das Bisthum Ermland, Braunsberg: Huye 1855, s. 193.

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914 Z. VI 1922	KKB 1898
<i>Bądź pochwalon na wieki nieśmiertelny</i>	–	4	–	–	–	–
<i>Chwalmy ten nieskończony</i>	–	6	6	6	6	6
<i>Cieszcie się dusze mile</i>	6	–	–	–	–	–
<i>Idzie, idzie Bóg prawdziwy</i>	–	5	5	5	5	5
<i>Jezu mój bądź pochwalony</i>	–	7	–	–	–	–
<i>Jezusa słodkie wspomnienie</i>	–	7	7	7	–	–
<i>Klaniam się Tobie, Boże nieskończony</i>	–	–	7	7	7	–
<i>Klaniam się Tobie, przedwieczny Boże</i>	–	6	6	6	6	–
<i>Niebo, ziemia, świat i morze</i>	–	9	9	9	9	–
<i>O Boże wieczny, cóż się ze mną dzieje</i>	10	5	–	–	–	–
<i>Pokłęknij na kolana o duszo</i>	–	17	17	–	–	–
<i>Pójdźcie Stwórcę uwielbiajcie</i>	–	11	–	–	–	–
<i>Pójdźcie tu i wychwalajcie godnie Boga</i>	–	5	5	5	5	5
<i>Rzućmy się wszyscy spolem</i>	–	9	9	9	9	9
<i>Twoja cześć, chwala, nasz wieczny Panie</i>	12	12	12	12	12	12
<i>Zróbcie mu miejsce, Pan idzie z nieba</i>	–	13	15	15	15	–

Pozostałe pieśni eucharystyczne nie mające ścisłego przeznaczenia.

Jedną z najbardziej znanych pieśni na Warmii była niewątpliwie pieśń *Twoja cześć, chwala, nasz wieczny Panie*. Wszystkie opracowywane przez nas śpiewniki miały ją w swoim repertuarze zawsze całą OŚH, s. 28, Z. II, s. 230, Z. III, s. 142, Z. IV, s. 123, Z. V, s. 85, Z. VI, s. 85 i KKB, s. 75.

Na wyróżnienie zasługują też trzy pieśni podawane przez wszystkie śpiewniki za wyjątkiem OŚH. Były to *Chwalmy ten nieskończony*, *Idzie, idzie Bóg prawdziwy*, *Rzućmy się wszyscy spolem*.

W drugiej poł. XIX w. w drukach warmińskich zanikły pieśni *Cieszcie się dusze mile* (tylko OŚH, s. 18), *Bądź pochwalon na wieki nieśmiertelny* (tylko Z. II, s. 239), *Jezu bądź pochwalony* (tylko Z. II, s. 237).

Nie przyjęła się pieśń ze śpiewnika Behrendta *Pójdźcie Stwórcę uwielbiajcie*. Podobnie 13-zwrotkowa pieśń z grudziądzkiego śpiewnika *Zróbcie mi miejsce, Pan idzie z nieba* została w Z. III — Z. VI zastąpiona 15-zwrotkową wersją ze śpiewnika ks. Mazurowskiego.

Na Warmii znana musiała być też pieśń z OŚH, s. 7 *O Boże wieczny, cóż się ze mną dzieje*. Ograniczona jednak została w Z. II, s. 240 do 5 zwrotek, a w następnych wydaniach zupełnie zaniechana. Śpiewana była na melodię pieśni *Boże w dobroci nigdy nie przebrany*.

IX. PIEŚNI DO NAJŚWIĘTSZEGO SERCA JEZUSOWEGO

W kalendarzu liturgicznym po Uroczystości Bożego Ciała następnym świętem jest Uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa¹³. Znalazło to również wyraz w śpiewnikach podających pieśni o tej tematyce.

Dwie pieśni *Każda żyjąca dusza* i *Twemu sercu cześć składamy* od Z. III na stałe weszły do repertuaru śpiewników warmińskich. Melodie do nich zostały opracowane przez Klatta. Są to również jedyne pieśni do Serca Pana Jezusa, które zamieszcza KKB. Zakwalifikowane były przez ks. Barczewskiego do działu pieśni na Boże Ciało (na końcu działu s. 80–81).

Bądź pozdrowione Serce mego Pana OŚH, s. 21 proponował śpiewać na melodię *Bądź pozdrowiona Panienko Marya*, natomiast Z. III odwołał się do śpiewnika pelplińskiego (nr 404 s. 180), jak też proponował drugą możliwość wykonywania jej na melodię pieśni *Witaj krynico dobra wszelakiego* (Melodye Mazurowskiego nr 403 s. 179).

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885	Z. IV 1900	Z. V 1914 Z. VI 1922	KKB 1898
<i>Bądź pozdrowione Serce mego Pana</i>	8	4	4	—	—	—
<i>Każda żyjąca dusza niech się miłością</i>	—	—	8	8	8	8
<i>Spuść z ran twych kroplę, Jezu</i>	6	6	—	—	—	—
<i>Twemu Sercu cześć składamy</i>	—	—	6	6	6	6
<i>Witaj krynico dobra wszelakiego</i>	—	10	10	10	10	10

¹³ Cz. Dręzek, Kult Najświętszego Serca Jezusowego w życiu Kościoła, w: Zawierzyliśmy miłości, red. B. Mokrzycki, Kraków 1972, s. 17–70.

W diecezji warmińskiej na terenach przyległych do diecezji pelplińskiej znana była pieśń *Witaj kryjaco dobra wszelakiego*. Za takim stwierdzeniem przemawia brak tej pieśni w OŚH i KKB, które raczej reprezentują repertuar wykonywany w Olsztynie i jego okolicach. Porównanie melodii ze śpiewnika Klatta z melodią w śpiewniku ks. Mazurowskiego potwierdza to przekonanie. Różnice bowiem dotyczą tylko nieznacznych zmian rytmicznych.

Nie znana jest nam melodia pieśni *Spuść z ran twych kroplę, Jezu*, która drukowana jeszcze na początku drugiej połowy XIX wieku (OŚH, s. 22 i Z. II, s. 256), później została zapomniana.

X. PIEŚNI DO PANA JEZUSA

Kolejnym świętem, które wpływało na układ pieśni w śpiewnikach było Przemienienie Pańskie. Na wspomnienie tej tajemnicy Z. III, s. 167 podawał dwie pieśni przejęte ze śpiewnika ks. Mazurowskiego *Cudowne Twe wszystkie sprawy* (14 zw.) i *Najsłodszy Jezu, gdy do Przemienienia* (s. 166). Jednak tylko ta ostatnia była później wznawiana w Z. IV, s. 140, Z. V, s. 101 i Z. VI, s. 101 (zawsze 10 zw.). MJK, s. 55 przejął ze śpiewnika pelplińskiego melodię, jak i harmonizację wprowadzając tylko kilka zmian.

Śpiewniki OŚH i KKB nie wyszczególniają tego święta i nie mają pieśni mówiących o Przemienieniu Pańskim.

Następną grupą pieśni, które jakby łączyły się bezpośrednio ze świętem Przemienienia Pańskiego były pieśni do Pana Jezusa.

Incipity pieśni	OŚH 1858	Z. II 1866	Z. III 1885
<i>Jezu mój litościwy, ja człowiek nieszczęśliwy</i>	–	12	12
<i>Jezu w dobroci nigdy nieprzebrany, od żydów sklóty</i>	10	8	–
<i>Jezu zraniony, na me duszne rany</i>	11	11	11
<i>Jezu związany, rozkuj kajdany</i>	–	10	–
<i>Niech Jezus Chrystus będzie pochwalony</i>	–	5	–
<i>Nie masz na świecie nic szczęśliwego</i>	5	5	5
<i>O Boże miłując Ciebie</i>	–	–	6
<i>Oto mnie masz u nóg twoich grzesznika wielkiego</i>	–	5	–
<i>Powiedz Jezu, me kochanie</i>	–	9	–
<i>Witaj o Królu nieba i Ojcie</i>	–	–	8

Tabelka uwzględnia tylko te śpiewniki, w których pieśni były drukowane i podaje ilość zwrotek.

Pieśni *Jezu mój litościwy, ja człowiek nieszczęśliwy* i *Jezu zraniony, na me duszne rany* w Z. III zakwalifikowane zostały w dziale pieśni przygodnych do śpiewów pokutnych (s. 381–382). *Jezu w dobroci nigdy nieprzebrany, od żydów skłóty* w OŚH (s. 117) miał następujący komentarz: *Pieśń o wylaniu Najświętszej Krwi Jezusowej z trzech Przenajświętszych Hostii; od żydów Poznańskich na żydowskiej ulicy, w kamienicy świdzińskiej, nożami skłótych w r. 1599. Na tę notę jak o S. Rozalii.*

Autor Z. II z 1866 roku następujące pieśni zaliczył do próśb o odpuszczenie grzechów: *Jezu związany, rozkuj kajdany* (s. 259), *Niech Jezus Chrystus będzie pochwalony* (s. 260) oraz *Powiedz Jezu me kochanie* (s. 260), a jako suplikacje do Pana Jezusa określił: *Jezu mój litościwy, jak człowiek nieszczęśliwy* (s. 253) i *Jezu w dobroci nigdy nieprzebrany, od żydów skłóty* (s. 254).

Cała pieśń *Niech Jezus Chrystus będzie pochwalony* (5 zw.) jest podana po raz drugi w Z. II, s. 142 przy nabożeństwie 40-godzinym.

Nie masz na świecie nic szczęśliwego OŚH, s. 112 określa jako *Pieśń o Panu Jezusie Nazareńskim*, a Z. III, s. 164 proponuje ją śpiewać na melodię z niemieckiego Gesangbuch nr 258 dodając notatkę *niektóre noty więcej razy uderzyć*¹⁴.

XI. NA POŚWIĘCENIE KOŚCIOŁA

W śpiewnikach warmińskich na poświęcenie kościoła podawano tylko jedną pieśń *Jakże są wdzięczne przybytki Twe Panie* (9 zw.). W swoim repertuarze miały ją Z. III, s. 169, Z. IV, s. 142, Z. V, s. 102, Z. VI, s. 142. Klatt w MJK, s. 55 zamieścił jej melodię z opracowaniem organowym.

XII. NA ŚW. MARKA I DNI KRZYŻOWE

W dni błagalne tj. w dzień św. Marka (25 kwietnia) i trzy dni krzyżowe, przed Wniebowstąpieniem urządzano procesje po polach dla wyproszenia u Boga dobrych zbiorów¹⁵. Śpiewano przy tym litanię do Wszystkich Świętych. Śpiewniki Z. II, s. 217, Z. III, s. 114, Z. IV, s. 98, Z. V, s. 68, Z. VI, s. 68 w uwadze pouczyły, że można jeszcze śpiewać pieśni *Do Ciebie Panie pokornie wołamy, Boże w dobroci nigdy nieprzebrany* albo inne suplikacje. Jedyną pieśnią nową, przeznaczoną wyłącznie na te dni błagalne była pieśń *Wielki Boże patrząc z góry* (10 zw.). Weszła ona do repertuaru Z. III, s. 113 i konsekwentnie była przedrukowana w następnych wydaniach, a więc Z. IV, s. 98, Z. V, s. 68, Z. VI, s. 68. W MJK, s. 30 Klatt dał muzyczne opracowanie tej pieśni.

¹⁴ Katholisches Gesang-Buch für das Bisthum Ermland, Aufl. 3, Braunsberg: Erml. Zeitungs- und Verlagsdruckerei 1886.

¹⁵ T. Sinka, jw., s. 120–121; Szezeble do nieba czyli zbiór pieśni z melodyami w Kościele Rzymsko-Katolickim od najdawniejszych czasów używanych, uskutecznił przez Teofila Klonowskiego, nauczyciela przy Królewskim Katolickim Nauczycielskim Seminarium w Poznaniu, t. 1–2, Poznań, s. 420–421.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując repertuar pieśni na poszczególne okresy roku liturgicznego w drukowanych śpiewnikach dla diecezji warmińskiej przelomu XIX i XX wieku należy stwierdzić, że mimo niekorzystnych warunków polityczno-gospodarczych w sumie wydano 192 pieśni i śpiewów w języku polskim. Według kryterium ilościowego można wydzielić trzy grupy pieśni. Najliczniejszą grupę pieśni stanowiły 43 kolędy, następnie 41 śpiewów eucharystycznych i 36 pieśni wielkopostnych. Drugą grupę stanowiło: 16 pieśni wielkanocnych, 12 adwentowych, 10 do Pana Jezusa (Przemienienie Pańskie). Trzecią grupę stanowiły pieśni na święta: 7 na uroczystość Trójcy Przenajświętszej, 6 na Zielone Święta, 5 na Wniebowstąpienie, 5 do Najświętszego Serca Jezusowego, 3 pieśni i litanie do Wszystkich Świętych na dni krzyżowe oraz 1 pieśń na poświęcenie kościoła.

W ciągu blisko 60 lat repertuar druków ulegał dużym zmianom. Najstarsze 46 pieśni warmińskich zanikło w późniejszych w śpiewnikach. Były to 4 pieśni adwentowe: *Głos wdzięczny z nieba, Gwiazdo morza głębokiego, Hejnal wszyscy zaśpiewajmy, Spuść Ojczyznę sprawiedliwego*; 7 na Boże Narodzenie *A cóż z tą dzieciną, Hej w dzień narodzenia Syna, Któż o tej dobie płacze w żłobie, Lulajże Jezuniu moja perelko, Nużę my, chrześcijanie!, Przy owej górze świecą się zorze, Zagrziała, runęła w Betlejem*; 8 wielkopostnych *Będąc przestraszony tak straszonym widokiem, Daj nam Chryste wspomóżenie, Jezus Chrystus życie zakończył, Już zdejmują martwe z krzyża Jezusowe ciało, Kto jest ten, ach! niepoznany, Niech wszystkich wiernych oczy, Wisi na krzyżu, Twój Zbawiciel, Zbliżam się k'Tobie Jezu*; 6 pieśni wielkanocnych *Dnia tego świątecznego, Dni wesole nam nastaly, Dzisiaj nam nastał dzień ozdobny, Książę życia triumfuje, Nie zna śmierci Pan żywota, Wesoly nam dzień dzisiaj nastał, gdy Pan*; 1 pieśń na Wniebowstąpienie *Cieszcie się nieba, Jezus do nas wchodzi*; 2 pieśni na Zielone Święta *Prośmy dzisiaj Świętego Ducha oraz Zstąp Duchu Przenajświętszy*; 10 pieśni Eucharystycznych *Niech Jezus Chrystus będzie pochwalony, W Sakramencie utajony, Klania Ci się nabożnie, Boże utajony, Wesel się duszo wszelka, Bądź pochwalony na wieki nieśmiertelny, Cieszcie się dusze miłe, Jezu mój bądź pochwalony, O Boże wieczny, cóż się ze mną dzieje, Pokłękaj na kolana o duszo, Pójdźcie Stwórcę uwielbiajcie*; 2 pieśni do Serca Pana Jezusa *Bądź pozdrowione Serce mego Pana, Spuść z ran twych kroplę, Jezu*; 5 pieśni do Pana Jezusa *Jezu w dobroci nigdy nieprzebrany, od żydów sklóty, Jezu związany, rozkuj kajdany, Niech Jezus Chrystus będzie pochwalony, Oto mnie masz u nóg twoich grzesznika wielkiego, Powiedz Jezu, me kochanie*.

Ukształtował się też katalog 14 pieśni na okresy roku liturgicznego, które na Warmii wykonywano nieprzerwanie. Były to: 2 kolędy *Anioł pasterzom mówił, W żłobie leży, któż pobieży*; 5 pieśni wielkopostnych *Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz, Dobranoc, Głowo święta Jezusa mojego, Jezu Chryste Panie miły, Krzyżu święty nade wszystko, Wisi na krzyżu Pan, Stwórca nieba*; 4 pieśni wielkanocne *Chrystus zmartwychwstał jest, Wesoly nam dzień dzisiaj nastał, Wstał Pan Chrystus z martwych ninie oraz Przez Twoje święte Zmartwychpowstanie* (była również śpiewana na Wniebowstąpienie i na Zesłanie Ducha Świętego); 3 pieśni eucharystyczne *Przed tak wielkim Sakramentem, Twoja cześć, chwala nasz wieczny Panie i U drzwi Twoich stoję Panie*.

Zestawiając katalog reprezentatywnych melodii z terenu Warmii z I. połowy XIX w., sporządzonego przez s. I. Krause na podstawie zachowanych rękopisów¹⁶, z powyższym katalogiem 14 pieśni drukowanych we wszystkich śpiewnikach warmińskich, możemy z całą pewnością stwierdzić, że pieśni te były popularne na Warmii w całym XIX wieku i XX do II wojny światowej.

Dodać też należy, że wszystkie te pieśni znajdowały się również w *Szczeblach do nieba* ks. Klonowskiego oraz w *Melodyach* Mazurowskiego. To porównanie jest wyraźnym dowodem na wspólną tradycję warmińską z innymi rejonami Polski.

KIRCHENGESÄNGE DES LITURGISCHEN JAHRES IN ERMALAND UM DIE WENDE DES 19. ZUM 20. JAHRHUNDERT

ZUSAMMENFASSUNG

In den für Ermland herausgegebenen Gesangbüchern erschienen 12 Adventslieder. Das Repertoire der weihnachtslieder war umfangreicher. Es umfaßte insgesamt 43 Lieder, aber nur zwei davon wiederholten sich in allen von uns behandelten Gesangbüchern, d.h.: *W żłobie leży, któż pobieży* und *Antol pasterzom mówił*.

In den ermeländischen Gesangbüchern wurden auch 36 Lieder für die Fasten- und Passionszeit angeboten. Darunter gab es ein Lied für den Palmsonntag und mehrere Lieder für den Karfreitag. Manche davon wurden auch für die Verstorbenen gesungen. Für die Osterzeit sind in den ermeländischen Gesangbüchern 16 Lieder zu finden. Das bekannteste Osterlied war: *Przez Twoje święte Zmartwychpowstanie*. Dieses Lied wurde nicht nur am Ostern sondern auch am Fest Christi Himmelfahrt und am Pfingsten gesungen.

Den lateinischen Hymnus *Te Deum laudamus* mit polnischen bersetzungem betrachtete man als Gesang für das Fest der heiligsten Dreifaltigkeit. Das Lied *Trójca Bóg Ojciec, Bóg Syn, Bóg Duch Święty* wurde als Katechismuslied bezeichnet. Es kommt in allen uns bekannten Gesangbüchern vor.

Unter den Liedern zum heiligsten Altarsakrament nahmen lateinische Gesänge am Fronleichnamfest und an der 40-Stunden-Andacht einen bedeutenden Platz ein. Der größten Popularität unter den polnischen Liedern dieser Art erfreuten sich folgende Gesänge: *U drzwi Twoich stoję Panie, Twoja cześć, chwala, Chwalmy ten nieskończony, Idzie, idzie Bóg prawdziwy, Rzućmy się wszyscy społem*.

Für das Kirchenweihfest gab es in den ermeländischen Gesangbüchern nur ein Lied: *Jakie są wdzięczne przybytki Twe Panie*.

Am Fest des heiligen Markus (25. April) und an den drei Kreuztagen wurde die Litanei von allen Heiligen gesungen.

¹⁶ I. Krause, Regionalność melodii polskich pieśni religijnych na Warmii w I połowie XIX wieku, Lublin 1973 (mps pracy magisterskiej KUL), s. 68–70. Wyjątek stanowi pieśń *Ach mój Jezu, jak Ty kłęczysz*, której s. I. Krause nie wymienia w swym katalogu.